

MIRKO MARKOVIĆ

PRILOZI POVIJESNOJ GEOGRAFIJI I TOPONIMIJI
SREDNJOVJEKOVNE KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE

This article deals with the medieval district of Križevci, especially with its inhabitants of that time and its settlements. That district was formed immediately after the Croats had moved to the south and after the principality of the Panonian Croats had been formed. From that time one can follow the district of Križevci in its historical sequence to the moment of its abolition in the 19. century. The author emphasizes the value of such a scientific research, because it is the only way to get an objective presentation in the all opened questions of our historical geography.

Nakon što su u krajeve između rijeka Save i Drave doselili Hrvati, počeo se na tom prostoru organizirati njihov tradicionalni plemenski život. Tako su se ovdje počele stvarati plemenske župe, koje su se kasnije pod utjecajem ugarske politike preobrazile u feudalnoadministrativne jedinice zvane županije. Jedna od takvih starohrvatskih županija bila je i križevačka, koja je svoje ime dobila prema svom središnjem župskom naselju Križu, današnjim Križevcima. O Križevačkoj županiji nemamo do danas cjelovitu povijesnogeografsku monografiju. Najviše građe o njoj nalazimo u Csánkijevu djelu o povijesnoj geografiji Ugarske iz Hunjadijeva vremena. Od naših pisaca treba spomenuti Bösendorferovu monografiju o Slavoniji, zatim suvremenije priloge Stjepana Pavičića. U najnovije doba ističe se Hellerova monografija o Križevačkoj županiji, u kojoj je težište na staroj toponimiji toga kraja. Korisnih podataka za povijesnu geografiju Križevačke županije daju i stare geografske karte. Posebno su u tom pogledu zanimljive Lazarusova karta ugarskih zemalja koju je 1528. godine objavio Apijan. Zatim treba spomenuti sličnu kartu Wolfganga Laziusa iz 1556. godine. Obje spomenute karte važne su za studij Križevačke županije jer su na njima registrirana ovdašnja naselja koja su nakon turskih osvajanja bila uništena.

Povijesnogeografska istraživanja Križevačke županije vrlo su široko zadana tema, koja neminovno zahtijeva opsežniju monografsku obradu. U

ovom prilogu o toj problematici samo su dotaknuta neka važnija pitanja s ciljem da se ukaže na potrebu toga rada i da se vidi njegov širi domašaj u međunarodnim razmjerima. To je sigurno i pravi razlog što se danas toj problematici u svijetu pridaje prvoklasna kulturnopovijesna pažnja.

Zemljište na kojemu je u srednjem vijeku nastala Križevačka županija staro je kulturno tlo na kojem su obitali ljudi već u prahistorijskim razdobljima. U antičko doba živjela su na tom prostoru romanizirana panonska plemena. Poneka imena njihovih naselja poznata su nam iz Ptolomejeve Geografije i Peutigerove table. Dolaskom Slavena u ovaj kraj starije stanovništvo nije sasvim nestalo, pa je neminovno došlo do etničkog prožimanja i miješanja. Župske granice počele su se tu utvrđivati u doba postojanja kneževine panonskih Hrvata. Tada je i križevačka župa dobila granice svoga plemenskoga područja, a mjesto Križ postalo je plemensko središte. Čini se da je naseljenost križevačke župe sve do nadolaska Madžara u Panonsku nizinu bila prilično rijetka. Istom nakon toga događaja došlo je do velikih seoba Slavena i Hrvata iz krajeva sjevernije od rijeke Drave na zemljište savsko-dravskog međuriječja. Tada je na tom prostoru došlo do formiranja brojnih novih naselja, pa to važi i za teritorij križevačke župe. O opsegu starohrvatske križevačke župe o njezinim naseljima nema u povijesnim izvorima pisanih potvrda. Stoga o svemu tome moramo zaključivati bez čvrstih dokaza. Ono što danas o tome znamo jest da se središnje mjesto župe nazivalo Križ (*Kris*). U ispravi iz 1209. godine prilikom utvrđivanja međa posjeda Glogovnice spominje se uz ostalo »comes curialis de Kris«, tj. kurija križevačkog župana. Da su Križevci u to doba bili središnje županijsko mjesto, potvrđuje nam i činjenica da je to mjesto 1252. godine dobilo kraljevski privilegij slobodnog grada, a taj status dobivala su tada samo veća i uglednija naselja po čitavoj kraljevini. Iz srednjovjekovnih Križevaca sačuvano je do danas malo materijalnih tragova. Od utvrda unutrašnjeg srednjovjekovnoga grada postoje samo fragmentarni ostaci. Djelomičan uvid u izgled toga grada omogućavaju stari planovi Križevaca, koji se čuvaju u Ratnom arhivu u Beču. Među križevačkim građevinama iz razdoblja srednjega vijeka posebno treba istaći staru crkvu sv. Križa. Ona je tijekom vremena u više navrata obnavljana, pa je danas teško rekonstruirati njezino prvotno stanje. U doba provale Mongola u Hrvatsku Križevci su ozbiljno stradali. To je bio povod da se u njihovoj blizini, na obližnjoj Kalničkoj gori, podigne jaka utvrda Veliki Kalnik, koja je imala zadaću da štiti Križevce od nepredviđenih neprijatelja. Nakon provale Mongola dolazi do obnove Križevaca i izgradnje utvrda širom županijskoga teritorija. Obnovljena su i postradala sela. O naseljima Križevačke županije počinju se od 13. stoljeća sve više javljati i pisane isprave, iz kojih dobivamo vjerodostojne podatke o njihovim nazivima, feudalnim gospodarima, stanovništvu i sl. Iz tih podataka moguće je danas rekonstruirati opseg i granice Križevačke županije. Ona je, prema svemu sudeći, bila najveća administrativna jedinica ove vrste na čitavom teritoriju savsko-dravskog međuriječja. Njezina zapadna granica doticala je Varaždinsku županiju na rijeci Bednji, zatim je slijedila tok Lonje sve do njezina ušća u Savu. Južna županijska granica slijedila je tok rijeke Save sve do ušća potoka Trnave.

Odavde je skretala prema sjeveru na grebene Psunja i Papuka. S grebena Papuka granica se spuštala pored Orahovice i potoka Vučice u dravsku nizinu; slijedeći tok rijeke Karašice sve do blizu Valpova. Tu je Križevačka županija graničila s Baranjskom. Sjevernu granicu Križevačke županije omeđivala je rijeka Drava, izuzimajući područje Virovitičke županije, koja je u prostornom pogledu bila vrlo mala. Dobru kartografsku informaciju o opsegu Križevačke županije u srednjem vijeku dao je Bösendorfer (1910) Iz spomenute karte proizlazi da su srednjovjekovna naselja Križevačke županije bila raspoređena prilično nejednoliko. Najgušća naseljenost primjećuje se na zapadnom županijskom teritoriju oko Križevaca, zatim u gornjem porječju rijeke Česme te u podgorju Moslavačke gore. Na području Padržavine naselja je bilo manje, a najmanje ih je bilo u donjem Polonju, gdje su bile prostrane močvare. Rijetka naseljenost primjećuje se i na području Posavine. Pretežan dio županijskog teritorija prekrivale su tada šume. Šumski kompleksi prekrivali su čitavu Moslavačku goru i Bilogoru, veće dijelove Posavine i Podravine, a bilo ih je i po ostalim područjima. Oranice su se prostirale samo uz naselja, koja su u odnosu na današnja bila neusporedivo manja. Sva naselja Križevačke županije u kasnom srednjem vijeku nisu imala isti pravni status. Najviše je bilo seoskih naselja, koja su imala status kmetskih feudalnih selišta. Stanovnici takvih naselja bijahu podanici svojih feudalnih gospodara, koji su obično živjeli unutar svoga posjeda u plemićkom gradu ili kaštelu. Takvih kaštela na području Križevačke županije bilo je podosta. Njihovi vlasnici imali su na svojim posjedima po desetak ili više sela i živjeli su od podavanja svojih kmetova. Veće slobodštine uživali su stanovnici naselja koja su imala status slobodnih trgovišta. U takvim daseljima živjeli su uz slobodnjake i razni obrtnici, koji su mogli nesmetano stjecati imetak i kretati se radi slobodne trgovine.

Budući da srednjovjekovni izvori nakon 13. stoljeća sve češće spominju naselja Križevačke županije, moguće je danas dobiti prilično realnu sliku o rasporedu, statusu, veličini, feudalnim gospodarima i ostalim pojedinostima koje nas zanimaju. Iz obilne povijesne građe ove vrste možemo ovdje iznijeti samo neke podatke koji su zanimljivi sa stajališta povijesne geografije i toponimije. U tu svrhu krenut ćemo u topografski obilazak županije po izvjesnom geografskom kriteriju. Svakako da jednu grupu naselja Križevačke županije čine mjesta koja su raspoređena na njezinu sjeverozapadnom rubu. Tu se nalaze srednjovjekovna feudalna središta Koprivnica, Ludbreg, Rasinja i Brezovica. Koprivnica (Kamengrad, madž. Kaproncza) bila je krajem srednjega vijeka trgovišno mjesto i sjedište prostranog vlastelinstva koje su uživale feudalne porodice Bočkaja, Oslića i Poganečkih. U 14. stoljeću, nakon što je mjesto dobilo kraljevski privilegij slobodnog trgovišta, Koprivnica je postala gospodarsko središte šire okolice. Njezin daljnji prosperitet bio je uvjetovan bogatom agrarnom okolicom i položajem uz stari podravski put prema istoku. Skromniju ulogu imalo je obližnje naselje Ludbreg. Tu su u 14. stoljeću imali sjedište pripadnici feudalne porodice Čuzovića od plemena Pec. U sastav ludbreškog vlastelinstva pripadalo je 1464. godine 28 sela. Tada su ga uživali Turoci, koji su se doskora

počeli prezivati Ludbreški. Zapadno od Koprivnice pružalo se prostrano rasinsko vlastelinstvo. U njegovu središtu stajao je plemićki kaštel Rasinja, gdje su u 15. stoljeću živjeli Opojići i Bočkaji. U sastavu toga vlastelinstva bilo je u to doba 17 sela. U susjedstvu posjeda Rasinje prostirao se feud Brezovice, koji se sastojao od 13 sela. Središnje mjesto toga feuda nalazilo se u Brezovici podno Kalnika. To je bio kraljevski posjed, koji su u kraljevo ime uživali kaštelani.

Središnji prostor Križevačke županije zahvaćao je krajeve južno i istočno od grada Križevaca. Među ovdašnjim značajnijim naseljima posebno mjesto pripada Čazmi. Ona se spominje već u 11. stoljeću s donacijom toga mjesta Zagerbačkoj biskupiji. Od toga vremena postala je Čazma središnje mjesto crkvenoga posjeda između rijeka Česme, Grabrovnice i Sredske s oko 30 sela. U poriječju gornjega toka rijeke Lonje nalazio se kaštel Bisag, u kojem su živjeli lokalni plemići, koji su po njemu dobili pridjevak Bisaški. Njihovo imanje graničilo je prema jugu s vrbovačkim vlastelinstvom, koje je isprva bilo u posjedu rakovačkih plemića, a potom su njime upravljali Britvići i Horvati. Sjeverno od Vrbovca pružala su se dva velika kraljevska imanja, križevačko i kalničko. Njima su u kraljevo ime upravljali gradski kaštelani Križevaca i Velikoga Kalnika. Zapadno od Čazme pružao se posjed Ivanić s istoimenim kaštelom. Ostaci toga kaštela vjerno su registrirani na jednom starom planu koji se čuva u Ratnom arhivu u Beču. Na rubu velikih močvara u donjem toku rijeke Lonje nalazio se prostorni feud Moslavina, prema čijem se imenu danas ustalio naziv za čitavu ovdašnju pokrajinu. Podrijetlo toga naziva čini se da potječe iz vremena doseljenja Slavena u ovaj kraj, kada se današnja Moslavačka gora prozvala Mons Slovina. Feudalno središte moslavačkoga posjeda nalazilo se u gradu Moslavini na južnim obroncima Moslavačke gore. Tu su imali svoj kaštel plemići Čupori, koji su stekli osobito velik ugled i moć za vrijeme vladanja kralja Matijaša Korvina. Moslavački posjed Čupora protezao se prema jugu sve do rijeke Save, a prema sjeveru do Čazme. Na njegovu teritoriju bila su 24 sela. Od moslavačkog posjeda prema istoku pružao se plemićki feud s kaštelom u Kutini. Tu su živjeli plemići Roh de Dech (Deč), koji su se tako prezivali jer su bili i vlasnici posjeda u Deču. Njima je pripadala i Bršljanica, Dišnik te Stara Ploščica. Sve te posjede dobio je župan Roh u doba vladanja kralja Bele IV, pa su ih na taj način naslijedili njegovi potomci. Sjeverno od Čazme prostiralo se veliko vlastelinstvo Dubrava (*Dombro*), koje je pripadalo Zagrebačkoj biskupiji. Dalje prema istoku bilo je također nekoliko crkvenih ili plemićkih posjeda koji su imali svoja središta u Rovišću, Obrovnici, Biskupskoj, Međuriču, Sv. Jakobu i Grđevcu. Oblične Grubišno Polje (Grubišnici) počelo je dobivati karakter trgovišta u 15. stoljeću, kada su njime upravljali plemići Iločki. Susjedni posjed, zvan Korbova, odgovara zemljištu današnjeg sela Grbavca. Njime su upravljali lokalni plemići, koji su po tom posjedu dobili pridjevak Grbavski. Susjednim vlastelinstvom Zdenci upravljali su duže vremena plemići Moroci. Nešto podalje, u šumskom ambijentu Moslavačke gore, nalazio se tvrdi grad Garić, a u njegovu podnožju posjed Garenšnica. Garić je bio u kraljevskom posjedu, a kasnije je pripadao Zagre-

bačkoj biskupiji. Na području posjeda Garešnice bilo je krajem srednjega vijeka mnogo sela. Iz izvora znamo i njihova imena, no manje nam je poznata njihova pobliza ubikacija jer je većina tih sela propala u vrijeme turskih osvajanja. Za poneka sela na tom području mogu nam dobro poslužiti Lazarusova i Laziusova karta, jer na njima nalazimo njihov prostorni raspored. Izvjesnu orijentaciju na tom prostoru omogućava i rijeka Ilova, no pri tome valja imati u vidu da se ona u svom gornjem toku nazivala u to doba Rijekom. Posjed Rijeke oko gornje Ilove imao je tada mađarski naziv Saplonca. Mađarskom nazivu posjeda Topolca odgovara danas naše ime Toplica oko istoimenog potoka. Posjedu Mečenici odgovara zemljište oko toka Čavlovice, a posjedu Pekerecu zemljište oko riječice Pakre. Uz potok Subocku postojao je također istoimeni feud kojim su upravljali plemići Tiboldi. Zapadno od njega pružalo se vlastelinstvo Kraljeva Velika, koje se, kako se to već prema imenu vidi, nalazilo u kraljevskom posjedu. Spomenuto vlastelinstvo poklonio je kralj Sigismund Ivanu Moroviću i njegovu sinu Vladislavu. Kasnije su ga naslijedili plemići Egervari i Kanižaji. Godine 1496. dijelio se ovaj posjed na više manjih vlastelinstava, koji se spominju prema svojim središnjim naseljima. Ti posjedi zahvaćali su teritorij prema Staroj Subockoj kraj Save kao i krajeve uz donje tokove Lonje i Pakre. Prislonjen uz taj posjed nalazio se feud i grad Međurič, kojim su upravljali plemići nazivani Međurički. Kada su Međurički pali u kraljevu nemilost, izgubili su svoj posjed, a novi vlasnici postaju plemići Berenči. Na rijeci Pakri nalazio se krajem srednjega vijeka kaštel Pekerec, današnji Pakrac, gdje su živjeli plemići Pakrački. Nakon njih upravljali su ovdašnjim vlastelinstvom Osuvački, Morovići i drugi lokalni feudarci. Južno od Pakraca u dolini potoka Slobostine prostirao se posjed koji je pripadao gradu Bijela Stijena. U njegovu sastavu bilo je oko 20 sela. Gospodari Bijele Stijene bijahu Tiboldi, koji su se prema njemu počeli zvati Bjelostjenički. Prije dolaska Turaka u ovaj kraj Bijela Stijena bila je u posjedu Bačanija, a nakon toga je razorena. U savskoj nizini, sve do obala Save, prostirao se feud zvan Zenišće, kojim su upravljali potomci bana Tibolda, koji su se prezivali Zenišćanski. Kaštel Zenišće dobio je sredinom 14. stoljeća kraljevski privilegij za održavanje sajмова oko ovdašnje crkve. Kaštel i crkvu uništili su kasnije Turci, pa je starom Zenišću nestao svaki trag. Kao najvjerojatniji lokalitet srednjovjekovnog Zenišća smatra se šumska čistina Puska između Velikog Struga i Save. Na Lazarusovoj karti označeno je to mjesto imenom Sv. Dimitrije, prema nazivu zenišćanskog crkvenog patrona. Isto ime nalazimo i na Laziusovoj karti iz 1556. godine.

Prelazeći dalje na podravske posjede Križevačke županije, potrebno je naglasiti da njih u odnosu na središnje područje ima manje, ali su zato prostorno veći. Najveće površine ovdašnjih posjeda pokrivala su nepregledne šume. Među ovdašnjim posjedima najveći bijahu Đurđevac, Kloštar i Prodavić. Đurđevački posjed zahvaćao je zemljište od hrpta Bilogore do obala Drave. Ime posjeda potječe od istoimenoga grada, u kojem su živjeli potomci bana Mikca od plemena Akoš. Kasnije se taj plemićki rod počeo prezivati Prodavići, prema nazivu susjednog imanja. Kasnije je kralj Sigismund, zbog nevjere Prodavića, dao đurđevački posjed pala-

tinu Detriku Bebeku od Pelšeca. U 15. stoljeću uživali su ga plemići Talovci. Tada su na njemu bila 73 sela i dva trgovišta i po prostranstvu bio je najveći posjed čitave Križevačke županije. Susjedno imanje Predavić (kasnije Virje) naslijedili su (poslije Predavića) plemići iz roda Ernušta. Kloštarski feud imao je svoje središte u gradu Gorbonok (danas Kloštar). Ime mu potječe od minoritskog samostana koji je ovdje podignut u doba Arpadovića. Kao uživaoci toga imanja spominju se Gorbonoki i Dombaji. U njegovim granicama bilo je oko dvadesetak sela. Većina njih propala je u doba turskih osvajanja toga kraja, pa se ubikacijama ponekih sela zamalo svaki trag.

Dalje niz rijeku Dravu pružao se teritorij Virovitičke županije. Ona je počinjala od sela Špišić-Bukovice, a prema jugu dopirala je do hrpta Bilogore. Prema istoku završavala je kod Brezovice i Vaške. Veliki kompleks zemljišta južno i istočno od Virovitičke županije bio je u posjedu Zagrebačke biskupije. Glavna mjesta spomenutog posjeda bijahu Slatina, Sopje, Vaška, Gačišće, Ivanec i Kračinovac. Južno od posjeda Zagrebačke biskupije, u brdovitom i šumskom kraju sjevernih pristranaka Papuka, prostiralo se voćinsko vlastelinstvo. Njegovo središte nalazilo se u tvrdom gradu Voćinu, kojega suvremene srednjovjekovne isprave zovu Atinom. Iako je najveći dio voćinskog posjeda bio pokriven šumama, unutar njega bila su 33 sela. U Voćinu imali su svoj kaštel plemići Voćinski od plemena Aba, koji su stekli naročito visok ugled za vrijeme vladavine Anžuvinaca. U doba kralja Sigismunda pali su u kraljevu nemilost i zbog toga su na neko vrijeme izgubili voćinski posjed, ali su ga kasnije ponovno dobili. Od 1434. godine voćinski posjed prelazi u vlasništvo Gorjanskih. Istočno od voćinskog posjeda, također na sjevernim pristrancima Papuka, pružala su se feudalna imanja Drenovac i Orahovica. Posjed Drenovac sastojao se od 33 sela, od kojih su sva propala u doba turskih osvajanja. Na mjestu gdje je bio drenovački kaštel, preživjelo je razdoblje turske vladavine samo selo Drenovac. Na teritoriju orahovičkog imanja živjeli su plemići Orahovički, koji su bili potomci plemića Iločkih. Sjeverno od orahovičkog imanja, omeđen tokovima Karašice i potoka Klokočevca, nalazio se posjed Mikloški. Njegovo središte bilo je u Sv. Nikoli, gdje su živjeli Horvati, a nakon njih naslijedili su ga Gorjanski. Mikloško imanje činila su 22 sela, koja su sva nestala u doba nadolaska Turaka.

Najistočniji dio Križevačke županije činilo je u srednjem vijeku prostrano osuvačko vlastelinstvo sa središtem u kaštelu Osuvak. On je stajao u dravskoj nizini blizu korita rijeke Karašice. Suvremene isprave spominju taj posjed ili kaštel u različito zapisanim oblicima. Najčešće ga registriraju kao Osceang, Oziag, Aziwag i slično. Najispravniju informaciju o položaju i granicama osuvačkog vlastelinstva daje isprava iz 1229. godine, koja je objavljena u Diplomatičkom zborniku JAZU (Cod. dipl., vol. III, 320—324). Iz spomenute isprave poznata su nam brojna imena ovdašnjih naselja i ostalih lokaliteta. Većini njih izgubio se do danas svaki trag. Nepoznato je i gdje se поблиže nalazio osuvački kaštel, u kojem su živjeli plemići Teteni i Pakrački, čiji su se potomci nazivali Osuvački. Kasnije su ovdje sve do nadolaska Turaka upravljali Morovići.

Iz svega što je dosad rečeno u srednjovjekovnoj Križevačkoj županiji iz aspekta povijesne geografije možemo zaključiti da je ovdje bilo mnogo naselja i stanovnika. Poblži broj sela nije nam poznat, a utvrđenih gradova ili kaštela bilo je oko 70. Značajno je da je toponimija ovdašnjega zemljišta savučavla svoje narodne karakteristike i nije, bar u većoj mjeri, madžarizirana. Očito je da se po ovdašnjim naseljima odvijao tradicijski život Hrvata sa svim svojim posebnostima u običajima, govoru, odijevanju, građenju kuća i načinu privređivanja. Nadolaskom Turaka u ovaj kraj Križevačka županija u velikoj je mjeri izmijenila svoju raniju demografsku strukturu. Mnogi ovdašnji stariji stanovnici izbjegli su pred Turcima prema sjeveru ili zapadu i kasnije se više nikada nisu vratili u svoj stari zavičaj. One koji su tu ostali Turci su prisilno preselili u obližnje krajeve Ugarske. Istovremeno su Turci u ove krajeve naseljavali novo stanovništvo, i to većinom ono iz Bosne ili iz središnjih oblasti Balkanskoga poluotoka. To je dovelo do toga da su mnoga srednjovjekovna naselja na tlu Križevačke županije nestala i da im se tijekom vremena zameo svaki trag. Zbog toga je danas povijesnogeografski studij toga kraja vrlo složena tema, koja traži znatno sveobuhvatniju znanstvenu obradu nego što je to učinjeno u ovom prilogu. Njegova je svrha da se toj problematici u naše vrijeme pokloni ona pažnja kako se to radi po svim naprednijim evropskim zemljama.

S a ž e t a k

Zemljište na kojem je u srednjem vijeku formirana Križevačka županija staro je kulturno tlo na kojem su obitali ljudi već u prahistorijsko doba. U antičkom razdoblju živjela su tu razna romanizirana plemena. Dolaskom Slavena i Hrvata u ovaj kraj starije stanovništvo nije posve nestalo, već se pomiješalo i asimiliralo s novim doseljenicima. Granice Križevačke županije ustanovljene su u doba postojanja kneževine panonskih Hrvata. Županijsko mjesto postao je Križ, današnji Križevci. Do vremena dolaska Madžara na područje Panonske nizine naseljenost Križevačke županije nije bila naročito gusta. Nakon madžarske kolonizacije prilike su se izmijenile. Tada su iz krajeva sjeverno od rijeke Drave prebjegli gotovo svi tamošnji Slaveni i Hrvati na jug. Oni su većinom naselili puste krajeve na zemljištu savsko-dravskog međuriječja. Tako se naseljenost toga kraja odjednom povećala. O opsegu i granicama Križevačke županije znamo danas onoliko koliko nam o tome govore suvremene povijesne isprave, koje uglavnom potječu od 13. do konca 15. stoljeća. Prema tim dokumentima slijedi da je Križevačka županija bila najprostranija administrativna jedinica ove vrste na čitavom prostoru između rijeka Save i Drave. Njezina zapadna granica poklapala se s tokovima rijeka Bednje i Lonje, južna s tokom Save, istočna granica slijedila je gorske grebene Psunja i Papuka, a najistočniji dio županije dopirao je do blizu Valpova. Sjeverna granica poklapala se s tokom rijeke Drave, izuzimajući teritorij koji je zapremala prostorno mala Virovitička županija. Naselja srednjovjekovne Križevačke županije nisu bila prostorno jednoliko raspoređena. Najviše ih je bilo u središnjim dijelovima

županije oko Križevaca, zatim u gornjem poriječju rijeke Česme te u podgorju Moslavačke gore. Podravina i Posavina bila je naseljena rjeđe, a donje Polonje bilo je sasvim nenaseljeno jer su tu bile prostrane močvare. Najveći dio županijskog teritorija pokrivala su šume, a poljoprivredno zemljište bilo je ograničeno na krčevine naokolo naselja. Sva naselja na području županije nisu imala jednak pravni status. Najviše je bilo feudalnih kmet-skih selišta s po nekoliko desetaka naseljenih domova. Stanovnici tih selišta bijahu podanici svojih feudalaca, koji su živjeli po obližnjim kaštelima. Veće slobode uživali su stanovnici naselja koja su imala status slobodnih trgovišta. Tu su uz slobodnjake živjeli i mnogi obrtnici, koji su nesmetano mogli stjecati svoj imetak. Najveći dio rada govori o feudalnim posjedima srednjovjekovne Križevačke županije. Autor po izvjesnom redu vodi čitaoca po čitavom županijskom teritoriju, navodeći redom imena pojedinih posjeda ili plemićkih kaštela, imena feudalnih porodica koje su gdje upravljale, spominje broj sela na pojedinim posjedima i slično. Iz toga dijela rada dobiva se dovoljno vjerna slika o ovdašnjem naseljenju, toponimiji i sl. Iz nizanja takvih podataka autor na kraju zaključuje da je križevačka županija u srednje mviijeku bila dobro naseljen kraj, s pretežno hrvatskim stanovništvom, koje se tu održavalo sve do dolaska Turaka. Tada se na tom području dešavaju značajne demografske promjene. Ovdašnje starije stanovništvo prebjeglo je u to doba u susjedne sigurnije krajeve, a na njihova mjesta naseljavaju Turci nove doseljenike, koji su potjecali uglavnom iz Bosne i središnjih oblasti Balkanskog poluotoka. Na taj se način mnogim ovdašnjim ranijim naseljima zameo svaki trag, pa ih je danas teško pobliže ubicirati. Autor na kraju ističe da sve to čini znanstvenoistraživački rad ove vrste na području stare Križevačke županije korisnim poslom, jer se samo na taj način mogu dobiti ispravni odgovori na brojna otvorena pitanja iz naše povijesne geografije.

LITERATURA

- Adamček J.*, Vlastelinstva Čazma, Ivanić i Dubrava u srednjem vijeku, Zbornik Čazme 1226—1976, Čazma 1979.
- Adamček J.*, Iz starije povijesti Križa, Kaj, god. XVII, br. 3—4, Zagreb 1984.
- Bösendorfer J.*, Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske, Osijek 1910.
- Božičević M.*, Od Garića do Ilove i Česme, Garešnica 1938.
- Brozović L.*, Stare slike grada Koprivnice, Narodna starina, sv. 16, Zagreb 1928.
- Brozović L.*, Grada za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.
- Buturac J.*, Povijest Rovišća, Rovišće 1975.
- Buturac J.*, Kutina. Uz 200. obljetnicu župne crkve, Zagreb 1977.
- Buturac J.*, Povijest Gornje Rijeke i okolice, S.I. 1979.
- Buturac J.*, Iz povijesti Čazmanskoga kaptola, Zbornik Čazme 1226—1976, Čazma 1979.
- Buturac J.*, Iz prošlosti Cirkvene i okolice, Križevački zbornik II, Križevci 1982.
- Buturac J.*, Vrbovec i okolina 1134—1984, Vrbovec 1984.
- Csánki D.*, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, Budapest 1890—1913, 8 vol.

- Csánki D.*, Körösmegye a XVI században, Budapest 1893.
Jeka, Vjesnik Zemaljskog arhiva, god. XVIII/3, Zagreb 1916.
Čuk J., Stara prošlost Garić grada, Bjelovar 1934.
Čuk J., Oko stare i nove Čazme, Hrvatska prošlost II, Zagreb 1941.
Feletar D., Podravina. Prinos poznavanju gospodarskog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, Koprivnica 1973.
Feletar D., Urbanistički razvoj Koprivnice, Podravski zbornik, Koprivnica 1979.
Heller G., Comitatus Crisiensis, Veröffentlichungen des Finisch-Ungarischen Seminars an der Universität München Bd. 10. München 1978.
Horvat A., Osvrt na urbanističku koncepciju jezgre Križevaca, Križevački zbornik II, Križevci 1982.
Horvat R., Povijest grada Ivanića, Spomenica Ivanićgrad, Zagreb 1931.
Horvat R., Povijest Gjurjevca, Zagreb 1940.
Horvat R., Poviest slob. i kr. grada Koprivnice, S.l. 1943.
Hrkčević M., Povijest Garić grada, Bjelovar 1916.
Ivančan Lj., Čazmanski kaptol (1232—1932), Croatia sacra II, Zagreb 1932.
Karger A., Die Entwicklung der Siedlungen im westlichen Slavonien, Kölner Georg. Arbeiten, Heft 15, Wiesbaden 1963.
Klaić Vj., Slavonija od X do XIII vijeka, Zagreb 1882.
Kruhek M., Prilog istraživanju najranije povijesti Garić-grada, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. XXII, Zagreb 1973.
Kukuljević Sakcinski I., Grad Veliki Kalnik, Leptir, Zagreb 1859.
Laszowski E., Crkva Sv. Križa u Križevcima, Prosvjeta, god. 19, br. 10, Zagreb 1911.
Laszowski E., Iz prošlosti Vrbovca. Izd. Braće Hrv. zmaja, knj. 33, Zagreb 1921.
Oberhumer E. und Wieser F.R., Wolfgang Lazius Karten der Österreichischen Lande und des Königreichs Ungarn aus den Jahren 1554—1563, Innsbruck 1906.
Pavičić S., Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja u Slavoniji, Djela JAZU, knj. 47, Zagreb 1953.
Pavičić S., Moslavina i okolina, Zbornik Moslavine, knj. I, Kutina 1968.
Stegena L., Lazarus Secretarius, The First Hungarian Mapmaker and His Work, Budapest 1982. (s faksimilima).
Szabo Gj., Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1920.
Szabo Gj., Iz prošlosti Daruvara i okolice, Narodna starina, sv. 28, Zagreb 1932.
Šalamon K., Iz povijesti đurđevačkog starog grada, Podravski zbornik, Koprivnica 1980.
Špoljar J., Povijest Pakraca, Prosvjeta, god. XVII, br. 12, Zagreb 1909.
Sustek Lj., Dubrava u povijesti i njena okolina, Zagreb 1929.
Vidačić K., Topografično-poviestne crte slob. i kr. grada Križevca, Križevac 1886.
Winter M., Ludbreški grad i njegovi gospodari, Podravski zbornik, Koprivnica 1980.
Zloch K., Grad Križevac, Danica kalendar za 1896. godinu, Zagreb 1895.